

De opmars van de Groene Specht in de provincie Groningen

Jan Henk Venema

In 2014 werd de Groene Specht *Picus viridis* bij Avifauna Groningen gekozen tot *Vogel van het Jaar*. De negende vogelsoort in de rij sinds de start van deze verkiezing in 2006. Tegen het einde van de vorige eeuw was de Groene Specht een zeldzame verschijning in onze provincie geworden met een zeer beperkte verspreiding. Sindsdien ging het de soort landelijk flink voor de wind in met name agrarische gebieden gelegen in het laagveen- en zeekleigebied (Van Dijk *et al.* 2009). Een goede reden om in 2014 de verspreiding van de Groene Specht in de provincie Groningen in kaart te brengen en een zo nauwkeurig mogelijk beeld te krijgen van het aantal territoria. In dit artikel worden de resultaten gepresenteerd.

Aantallen en verspreiding in Nederland

De Groene Specht is een verstokte standvogel en de verspreiding buiten de broedtijd is nagenoeg identiek aan die in de broedtijd. Vanaf juni duiken voornamelijk juveniele vogels op buiten het broedareaal (Bijlsma *et al.* 2001). Midden jaren zeventig van de vorige eeuw broedden 6000-7500 paar in ons land. Daarna zette een duidelijke afname in en verdween de soort uit grote aaneengesloten bosgebieden op de grofzandige Veluwe en op de lemige fijnzandige bodem in Drenthe (Sovon 2002). Rond midden jaren tachtig van de vorige eeuw waren nog 3000-4500 paar over. Vanwege deze sterke terugloop werd de soort als kwetsbaar gekwalificeerd en op de Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels (2004) geplaatst. Als oorzaak werd de afname van de rode bosmier *Formica rufa* genoemd, die verdween door vergrassing en verzuuring van de bosbodem en heide als gevolg van vermesting en verzuring (Sovon 2002). Een correlatie met de bodemsoort lag voor de hand maar die is nooit onderzocht (Bijlsma *et al.* 2001).

Sinds de jaren negentig is echter sprake van een significante toename (±5%) en begon de Groene Specht buiten de typische bosgebieden aan een duidelijke opmars (Van Dijk *et al.* 2009). Dit was vooral het geval in Laag-Nederland. Voorbeelden zijn nieuwe vestigingen op de kleigronden van Zuidwest-Nederland en de herbeziging van territoria in het rivierengebied (Bernard 2003, Castelijns 2008). De populatiegrootte werd aan het begin van deze eeuw op 4500-5500 broedparen geschat (Sovon 2002). Oorzaken zijn de zachter wordende winters, de ouder wordende bossen en op regionaal

niveau het beschikbaar komen van geschikt broedbiotoop. In 2007 was de stand in Nederland sinds het dieptepunt rond 1990 verdubbeld tot verdrievoudigd (Van Dijk *et al.* 2009).

In delen van het laagveen- en zeekleigebied was de stand binnen vijftien jaar maar liefst vertienvoudigd. Opmerkelijk echter is dat sinds de eeuwwisseling de stand in de duingebieden sterk is afgenomen ondanks anti-vergrassingsmaatregelen terwijl in de bosgebieden een toename is geconstateerd. In grootschalige open landschappen en gebieden met een hoge grondwaterstand is de soort nagenoeg afwezig. Vandaar dat de verspreiding over Nederland beperkt is; in Flevoland, Friesland en Groningen is de soort bijvoorbeeld schaars. Op de Waddeneilanden wordt hij als dwaalgast zo nu en dan waargenomen. Uit de voorlopige verspreidingskaarten van het recent afgesloten Atlasproject van de Sovon blijkt dat het eerste broedgeval mogelijk heeft plaatsgevonden op Ameland. Terugvallen in de stand, zoals tussen 2008 en 2011, zijn goed te herleiden tot jaren met sneeuwrijke strenge winters. Groene Spechten hebben het dan moeilijk omdat mierenvolken dieper de grond en het hout intrekken en onbereikbaar worden.

Habitat

Vroeger werd deze spechtensoort vrijwel uitsluitend in aaneengesloten bossen waargenomen. Tegenwoordig wordt de soort vooral in kleine loofbossen en halfopen cultuurlandschap met verspreide bosjes en houtwallen aangetroffen. In aaneengesloten bos zit de Groene Specht bij voorkeur aan de randen of bij kapvlaktes.

Adulte man Groene Specht foeragerend in het Quintusbos in Glimmen, 6 oktober 2014

Foto: Gerrit Kiekebos

Extensieve weilandjes, grazige dijken, slootkanten en wegbermen bieden de soort een goed foerageergebied (Van Dijk *et al.* 2009). Hoogproductieve graslanden hebben de Groene Specht weinig te bieden (Castelijns 2008). In de bebouwde kom wordt de soort waargenomen in parken, tuinen, boomgaarden, volkstuincomplexen en op begraafplaatsen. Er wordt nagenoeg altijd gebroed in oude nog levende loofbomen waarbij meestal oude hollen worden gebruikt. De aanwezigheid van geschikt broedbiotoop lijkt de belangrijkste voorwaarde voor het voorkomen van de Groene Specht, getuige de kolonisatie van de Hoekse Waard rond de eeuwwisseling (Benard 2003).

Dieet per seizoen en habitat

De Groene Specht is een grondspecht die gespecialiseerd is in het eten van mieren (Maréchal 1995). Hij beschikt hiervoor over een onwaarschijnlijk lange tong die een decimeter buiten de snavelpunt kan reiken. Het idee dat Groene Spechten hoofdzakelijk aangewezen zijn op rode bosmiersoorten *Formica rufa*, *F. polyctena*, *F. pratensis* berust op een mythe (Maréchal 1995). Recent onderzoek naar het jaarrond dieet van Groene Spechten in Noord-Brabant wees op duidelijke verschillen tussen vogels die leven in een gemengd naaldbos of in open cultuurland met veel grasland (Kolsters *et al.* 2014). Zo domineerde op open cultuurgrond de

zwarte wegmier *Lasius niger* het dieet gedurende de zomer (93%) en in mindere mate in de winter (78%). Gedurende het winterseizoen had de gele weidemier *L. flavus* ook een substantieel aandeel (17%) in het menu. In het bos was de humusmier *L. platythorax* de belangrijkste prooi (65%), in het broedseizoen en de zomer, aangevuld met de grauwwazige renmier *Formica fusca* (18%) en de bossteekmier *Mymica rubra* (13%).

In tegenstelling tot het open cultuurland veranderde er voor Groene Spechten in het bos veel in het dieet gedurende de winter. Zo daalde in de koude maanden het percentage humusmier naar 48% en ontbreken de grauwe renmier en bossteekmier nagenoeg, terwijl rode bosmieren een belangrijker deel van het menu gingen uitmaken (14%). Opvallende uitkomst van deze Brabantse studie was ook dat Groene Spechten in het bos naast mieren ook opvallend veel grondwantsen *Kleidocerys resedae* aten (31%) in de winter. Deze wantsen zijn een betrekkelijk gemakkelijke prooi omdat ze massaal overwinteren onder de moslaag aan de voet van boomstammen. In de provincie Groningen zal de soort het meest afhankelijk zijn van weg- en weidemieren. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat Groene Spechten in beschutte bosgebieden, met een gevarieerder voedselaanbod, een grotere overlevingskans op een strenge winter hebben dan die in open cultuurland.

De historische verspreiding van de Groene Specht in de provincie Groningen

Boekema *et al.* (1983) beschrijven de Groene Specht als schaarse broedvogel in de provincie Groningen en kwamen tot twaalf à veertien broedparen. De vastgestelde territoria bevonden zich bijna zonder uitzondering in het Gorecht, Westerwolde en het Westerkwartier. Begin jaren negentig van de vorige eeuw wordt het aantal broedparen op hooguit negen geschat (Van de Brink *et al.* 1992). Ook het aantal atlasblokken waarin de Groene Specht werd vastgesteld was overeenkomstig het landelijke beeld aanzienlijk gedaald in vergelijking met het voorgaande atlasproject. Met name het aantal territoria in Westerwolde liep in de eerste helft van de jaren tachtig sterk terug. In de tweede helft van de jaren tachtig was de Groene Specht hier als broedvogel zelfs helemaal verdwenen (N. de Vries pers. med.).

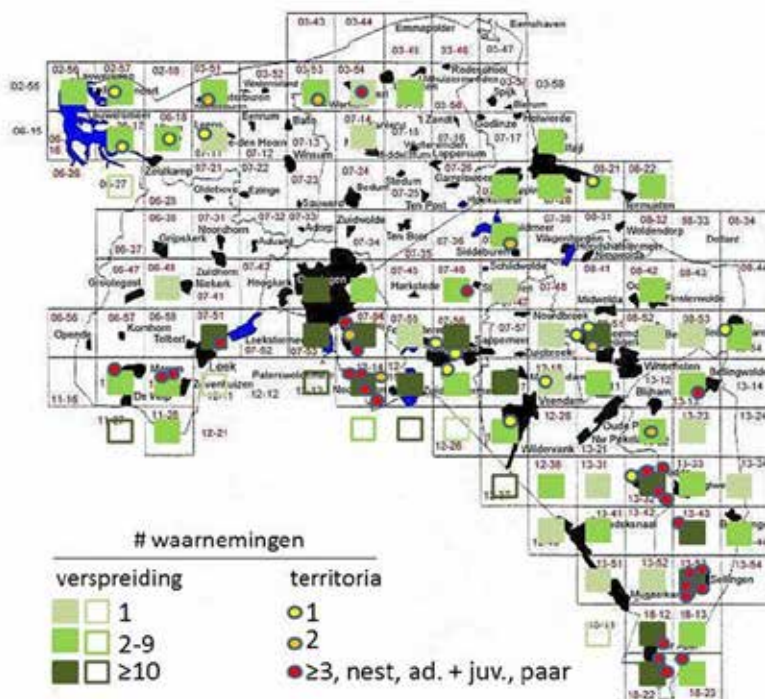
Tussen 1998 en 2000 konden in tien atlasblokken drie zekere, vier waarschijnlijke en drie mogelijke territoria worden vastgesteld (Sovon 2002). Het totale aantal broedparen in deze blokken bedroeg tussen de veertien en achttien. Opvallend is dat in die periode alle broedparen in het Westerkwartier verdwenen. Met uitzondering van het Westerkwartier begon eind jaren negentig de soort in de rest van provincie aan een opmerkelijke terugkeer die nu nog voortduurt (Boekema 2016). In 2009 werd de soort zelfs op Rottumeroog waargenomen (Zekhuis & De Vries 2012).

In het Lauwersmeergebied is de Groene specht tussen 1999 en 2004 in meerdere broedseizoenen aanwezig geweest (Kleefstra & De Boer 2008). In 2005 konden één, in 2008 twee, in 2010 één en in 2011 twee territoria worden vastgesteld. De twee vastgestelde territoria uit 2011 werden gedaan in het Lauwersoogbos en Ballastplaatbos (Kleefstra & De Boer 2011).

Methode

Gedurende het gehele jaar 2014 zijn via de website www.waarneming.nl meldingen van de Groene Specht verzameld. Waarnemingen van buiten de provincie Groningen zijn niet meegenomen. Door naar het tijdstip en de datum van de melding te kijken, konden waarnemingen die zeer waarschijnlijk betrekking hadden op dezelfde vogel verwijderd worden.

De overgebleven waarnemingen zijn hierna volgens de richtlijnen van de Sovon (Van Dijk & Boele 2011) handmatig herleid tot territoria. Voor de Groene Specht is voor het vaststellen van een territorium één waarneming van een volwassen individu, een roepend of baltsend exemplaar, een paar of nestindicerend gedrag in ge-

Figuur 1. Verspreiding en territoria Groene Specht in de provincie Groningen in 2014.

De 61 atlasblokken waar de Groene Specht is waargenomen zijn afhankelijk van de waarnemingsintensiteit met groen ingekleurd (zie legenda). Een atlasblok met een open groen vierkant betekent dat de soort niet in de provincie Groningen is waargenomen.

De 48 vastgestelde territoria zijn weergegeven als rondjes waarbij de kleur het aantal geldige waarnemingen en mate van broedzekerheid weergeeft.

Van deze 48 territoria zijn er 27 met een hoge broedzekerheid (rood), 7 met een waarschijnlijke broedzekerheid (oranje) en 14 zijn als mogelijk broedend (geel) beoordeeld.

schikt broedbiotoop binnen de datumgrenzen (1 maart t/m 31 mei) voldoende. Waar nodig is contact gezocht met gebiedsdeskundigen om territoria te verifiëren. Om waarnemers in het veld te informeren over het complexe territoriaal gedrag van de Groene Specht, is op de website van Avifauna Groningen een telinstructie geplaatst.

Resultaten

In 2014 werden in totaal 943 waarnemingen van de Groene Specht ontvangen. Daarvan bleven uiteindelijk 717 geldige waarnemingen over. Dat nesten van de Groene Specht moeilijk te vinden zijn bleek ook uit dit project aangezien er slechts acht werden aangetroffen. Aan de hand van de geldige waarnemingen is een verspreidingskaart gemaakt waarin de territoria zijn weergegeven, zie figuur 1. In tabel 1 zijn van alle vastgestelde territoria de locaties beschreven. De Groene Specht was in 2014 aanwezig in 61 atlasblokken (47%). Het aantal vastgestelde territoria bedroeg 48. Deze waren verdeeld over 28 atlasblokken (22%).

Westerwolde	#	De Marne	
Wedde/Wedderveer (Villapark)	1	Leens-Verhildersum	1
Onstwedde-Dr. Hommesbos	1	Ulrum	1
Ter Wupping	1	Kloosterburen	1
Veele	1	Eemsmond	
Smeerling	1	Warffum	1
Metbroekbosch	1	Usquert	1
Camping De Slangenborg Selligen	1	Gemeente Delfzijl	
Sellinger bossen & Ter Borg	3	Termunterzijl/Borgsweer	1
Rijsdam	1	Slochteren en omgeving	
Weende-Liefstingsbroek	1	Slochteren-Fraelemaborg	1
Meebosch	1	Siddeburen-recreatiepark Schildmeester	1
Kloosterbos	1	Hoogezand en Veenkoloniën	
AGO-bos	1	Hoogezand-Maartenshoek	1
Middenbroekbos	1	Hoogezand-Drevenbos	1
Haren en omgeving		Hoogezand-Zuiderpark	1
Scharlakenbos/Harenhof	1	Veendam-Borgerspark	1
Hortus	1	Meeden/Beneden Veensloot	1
Maartenscollege/Esseberg	1	Oldambt en omgeving	
Noordlaren, Glimmen en omgeving		Scheemda-West (aardgaslocatie)	1
Noordlaarderbos NZ	1	Booneschans-Bos op Houwingaham	1
Glimmen-Golfbaan	1	Midwolda-Midwolderbos	1
Glimmer Esch	1	Bellingwolde-Oudeschans	1
Glimmen-West	1	Heiligerlee	1
Quintusbos	1	Westerkwartier	
Lauwersmeergebied		Niebert-Iwema Steenhuis	1
Robbenoort	1	Leek-Nienoord	1
Ballastplaatbos	1	Marum-Haasterbos/Jilt Dijkshede	1
		Nuis-Coendersborg	1

Tabel 1. Aantal territoria (#) Groene Specht per gebied in de provincie Groningen in 2014

Discussie

De grootste kans op het waarnemen van een Groene Specht in onze provincie heeft men in de bosrijke gebieden in Westerwolde en het Gorecht. Hier zijn de territoriumdichtheden, met soms wel drie tot vijf per atlasblok, het hoogst. De Groene Specht is met name in Westerwolde behoorlijk talrijk geworden gedurende deze eeuw. Waarschijnlijk heeft het afplaggen van aangekochte landbouwgrond in het kader van de Ecologische Hoofdstructuur hier een belangrijke bijdrage aan geleverd (N. de Vries pers. med.). De hierdoor ontstane verschralling had vermoedelijk een positief effect op de beschikbaarheid van mieren, het stapelvoedsel van de Groene Specht.

In het coulisselandschap van het Westerkwartier, ten zuiden van de A7, is de soort na een terugval rond de eeuwwisseling weer beter vertegenwoordigd. Het aantal territoria is in het Westerkwartier sinds 2007 van nul naar een stabiel aantal van drie à vier gegroeid (R. Oosterhuis pers. med.).

Opvallend in 2014 was het ontbreken van een territorium in de stad Groningen. Dit terwijl in 2013 op *waarneming.nl* nog een succesvol broedgeval was gemeld in de Selwerderhof met twee juvenielen. In 2014 werden pas vanaf juli Groene Spechten waargenomen in de stad. Ronduit spectaculair is het verschil met 2015 waarin na analyse van de meldingen op *waarneming.nl* waarschijnlijk sprake is geweest van in totaal zes terri-

toria. Deze waren verspreid over het Stadspark, Noorderplantsoen, Sterrenbos/Helpman-Oost, Selwerderhof, en de Villabuurt-West. En op het volkstuincomplex Tuinwijck in Helpman is waargenomen dat een bedelend juveniel vanuit de nestholte werd gepreedeerd door een Ekster (pers. med. lokale vogelaars).

De lach van de Groene Specht wordt tegenwoordig ook gehoord in steden en dorpen in het Oldambt, de Veenkoloniën en op de zandruggen vanaf Hoogezand tot aan Siddeburen. Hier houdt de Groene Specht zich op bij begraaftplaatsen, parken, campings of kleine bospercelen in het agrarisch gebied.

Uit de resultaten blijkt dat de Groene Specht de open kleiweidegebieden van Groningen mijdt.

Relatief geïsoleerde vestigingen bevinden zich in het Lauwersmeergebied en in de gemeentes De Marne en Eemsmond. De hier schaars aanwezige oude loofbomen blijken te voorzien in nestgelegenheid. De broedstatus van de twee territoria in het Lauwersmeergebied is zeer twijfelachtig, aangezien deze twee zijn vastgesteld op basis van slechts één waarneming en dat terwijl de dichtheid aan waarnemers hier hoog is. Ook broedvogelinventarisaties door Sovon sluiten sinds 2011 Groene-Spechtterritoria in het Lauwersmeergebied uit (R. Kleefstra pers. med.).

Conclusies

De Groene Specht heeft een sterke opmars gemaakt in de provincie Groningen sinds de eeuwwisseling. De

soort was in 2014 aanwezig in 61 atlasblokken (47%). Deze liggen grofweg zuidelijk van de lijn Marum-Groningen-Delfzijl en in Noordwest-Groningen (Lauwersmeergebied, De Marne en Eemsmond). De grotere verspreiding is te danken aan nieuwe vestigingen op landgoederen rondom de Groninger borgen, in parken en op begraafplaatsen van veel steden, in dorpen en kleine bossen in het open agrarisch gebied. Het vastgestelde aantal van 48 territoria betekent een zekere verdubbeling tot mogelijk een verdrievoudiging ten opzichte van het aantal aan het begin van deze eeuw (Sovon 2002). Deze toename heeft onlosmakelijk te maken met de zachte winters van het laatste decennium. Of het lachen de Groene Specht weer zal vergaan, is mede afhankelijk van het optreden van strenge en sneeuwrijke winters. Zo reduceerde de laatste Elfstedentochtwinter van 1996/97 het aantal broedparen in Zeeuws-Vlaanderen met maar liefst 64% (Castelijns 2008). Toch zorgden strenge winters in het verleden slechts voor een tijdelijke terugval (Bijlsma *et al.* 2001). Het blijft dus interessant om de stand van de Groene Specht in de provincie Groningen de komende jaren nauwlettend te blijven volgen.

Dankwoord

Op deze plaats wordt iedereen bedankt die waarnemingen voor het project *Vogel van het Jaar* heeft doorgegeven. Speciale dank gaat uit naar Nico de Vries, Dietrich Meijer, Bauke Koole, Dick Veenendaal, Willem-Pier Vellinga, Romke Kleefstra en René Oosterhuis voor het verstrekken van nadere informatie. Ook dank aan Erik Bazuin en Gerrit Kiebos voor het beschikbaar stellen van de foto's.

Literatuur

- Benard, M. 2003. Groene Specht *Picus viridis* veroverd Hoekse Waard. Reconstructie van een regionale opmars. Het vogeljaar 51 (5): 200-205.
- Boekema, E.J., P. Glas & J.B. Hulscher. 1983. Vogels van de provincie Groningen. Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis Groningen.
- Boekema, E. 2016. Vogels in Groningen. Profiel Bedum.
- Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Castelijns, H. 2008. De Groene Specht *Picus viridis* in Zeeuws-Vlaanderen. Het Vogeljaar 56 (5): 195-199.
- Kleefstra, R. & P. de Boer. 2008. Broedvogels in het Lauwersmeer in 2008. Sovon inventarisatierapport 2008/24. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Kleefstra, R. & P. de Boer. 2011. Broedvogelmonitoring in het Lauwersmeer in 2011. Sovon-inventarisatierapport 2011/24. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Juveniele Groene Specht wordt gevoerd met een mierenlarve Foto: Erik Bazuin door zijn vader op de Golfbaan in Glimmen, 25 mei 2014

- Kolsters, J., P. Wouters & W. de Veer. 2014. Voedsel van de Groene Specht in Noord-Brabant. Limosa 87: 74-81.
- Maréchal, P. 1995. Groene Spechten *Picus viridis*, mieren, stroperij en milieu. Het Vogeljaar 43 (6): 246-249.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland Leiden.
- van den Brink, H., J. Furda, J. van Klinken & K. van Scharenburg. 1992. Vogelatlas van Groningen. Drukkerij Provincie Groningen.
- van Dijk, A.J., A. Boele, F. Hustings, K. Koffijberg & C.L. Plate. 2009. Broedvogels in Nederland in 2007. Sovon-monitoringrapport 2009/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dijk, A.J. & A. Boele. 2011. Handleiding Sovon Broedvogelonderzoek. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Wijsman, H. 2012. Groene en Zwarte Specht. Vogels van het jaar 2001. Korhaan 46 (1): 22-25.
- Zekhuis, M. & N. de Vries. 2012. Fauna van Rottum. Uitgeverij Profiel, Bedum.
- www.waarneming.nl

Jan Henk Venema - Haren
janhvenema@ziggo.nl